

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 13.05.2021

Makale Kabul Tarihi: 30.06.2021

**TUNCELİ ARKEOLOJİ VE ETNOGRAFYA MÜZESİ BAĞLAMINDA SOMUT
OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN DESTEKLENMESİ**

Sibel TAŞ*

ÖZ

Müzecilikte yaşamdan kopuk, soğuk ve üstten bakan tutum, günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiş hem dünyada hem Türkiye’de yerini yaşayan ve yaşatan müzeye bırakmaya başlamıştır. Modern müzecilik anlayışı, değerli varlıkları toplama, depolama, sınıflandırma ve teşhir etmeye dayalı klasik anlayışı kırarak somut kültürel mirasın yanında somut olmayan kültürel mirasın da korunması, yaşatılması ve kayıt altına alınması yolunda ciddi bir mesafe kat edilmiştir. Müze, kültürü bağlamından koparmayarak kucaklama ve yaşatma çabasına girmiştir.

25 Aralık 2020’de ziyaretçilere açılan Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, kent kültürünün sergilenmesi, korunması ve yaşatılabilmesi açısından ciddi bir öneme sahiptir. Müze, kimliğinde arkeolojiyi ve etnografyayı birleştirmiştir. Bir arkeoloji müzesi olarak kent tarihsel zenginliğini ziyaretçileriyle buluştururken bir etnografya müzesi olarak kent insanının geleneksel yaşam biçimine, inancına, kültürüne ışık tutar. Bu makalede Türkiye’de çağdaş bir müzecilik anlayışı benimsemiş müzelerden yola çıkılarak Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinin, bina duvarlarının dışına taşıp halka ulaşması ve kent insanının Müze’yi canlı bir mekân olarak hayatına dahil etmesi için, başka bir deyişle Müze’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası destekleyebilmesi için atılabilecek adımlar üzerine bazı öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müzecilik, Somut Olmayan Kültürel Miras, Etnografya.

* Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sibeltas@munzur.edu.tr
ORCID iD: <https://orcid.org/0000000252273110>

SUPPORTING THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF THE TUNCELİ ARCHEOLOGY AND ETHNOGRAPHY MUSEUM

ABSTRACT

The cold and supercilious attitude that prevails in museology and is disconnected from life has become unable to respond to today's needs, and therefore, it has come to be replaced by a model that lives and lets live in museums both in Turkey and in the World. Modern understanding of museology has broken the classical understanding based on collecting, storing, classifying and displaying valuable assets and it has made a serious progress in the way of protecting, preserving and recording tangible cultural heritage as well as intangible cultural heritage. The museum has endeavored to preserve and embrace the culture without detaching it from its context.

The Tunceli Archeology and Ethnography Museum, which was opened to visitors on 25 March 2020 has a great importance in terms of displaying, preserving, protecting and displaying the culture of the city. The museum has combined the archeology and ethnography of the region. As an archeology museum, it brings together the historical richness of the city, and as an ethnography museum, it sheds lights on traditional way of life, belief and culture of the people of the city. In this essay, based on the museums adopting a contemporary museum understanding in Turkey, some suggestions are presented for the Tunceli Museum to overflow the building walls and reach the public, and for the city people to include the museum in their life as living place; in other words, some suggestions are made on the steps that can be taken for the museums to be able to support the intangible cultural heritage.

Keywords: Museology, Intangible Cultural Heritage, Ethnography.

GİRİŞ

İnsan, var olduğundan beri hoşça gideni, ilginç olanı, değerli ve farklı görüleni alma, toplama, biriktirme eğilimi gösterir. Dünyanın çeşitli bölgelerinden değerli varlık ve nesnelere sahip olma arzusu ve imkânı kolonyalizm süreciyle artar. Özellikle tüccarlar, seyyahlar, gezginler, maceracılar, araştırmacılar ve askerlerin aracılığıyla sanat eserleri, dokumalar, giysiler, doğunun egzotik havasını taşıyan floraya ait bitkiler ve daha pek çok farklı varlık, hızla Doğu'dan Batı'ya doğru taşınır. Başlangıçta, soylu ve aristokrat ailelerin özel mülklerinde bir zenginlik göstergesi olarak ve özel merak sahibi koleksiyoncuların nadire kabinelerinde muhafaza edilen bu değerli orijinal ve egzotik parçalar, zamanla görkemli müzelerin filizlenip beslendiği kaynaklar haline gelir.

18. yüzyıl, müzeciliğin şekillenmesinde önemli bir dönemdir. Biriktirilen malzemenin niteliğinden ziyade koleksiyoncunun dünyayı algılama biçimini yansıtan ve dünyanın her yerinden getirilmiş birçok varlığın ilgisiz bir biçimde bir arada tutulduğu nadire kabineleri mantığı değişmeye başlar. Bu varlıklar menşelerine, fonksiyonlarına ve yapılabildiği yaratılma amaçlarına göre sınıflandırılır. Böylece arkeolojik eserler, antropolojik malzemeler, sanat eserleri, botanik bitkiler ve bunlardan çok daha fazlası, gerektiği gibi kategorize edilir. 1753 yılında British Museum, 1793'te ise Louvre Müzesi kurulur¹. Bunlar ve benzeri müzeler, Fransız devriminin ve Hümanist felsefenin etkisiyle halka açık hale gelmeye başlar. Avrupa'da ulus-devlet yapısının kök salıp güçlenmeye başladığı 19. yüzyılda, müzeler de ulus-devletlerin zenginliğinin, görkeminin ve köklülüğünün bir uzantısı olarak görülür. Fakat dönemin müzecilik anlayışı kültürel değerleri korumaya yöneliktir ve henüz halka açık, paylaşımcı bir perspektif taşımaktan çok uzaktır.

Müzecilikte modern algı, 1940'lı yıllarda gelişmeye başlar. 1926'da Milletler Cemiyeti tarafından kurulan Uluslararası Müzeler Ofisi (OIM) İkinci Dünya Savaşı nedeniyle feshedilmiş ve 1946'da bu kez UNESCO ile ilişkili olarak Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) kurulmuştur. Kurulduğu tarihten günümüze kadar müze tanımını belirli aralıklarla güncelleyerek çağın gereklerine cevap verebilecek bir müzecilik anlayışı oluşturan ICOM'un 24 Ağustos 2007 tarihinde Avusturya'nın Viyana kentinde 22. Genel Kurulu tüzüğüne göre müze tanımı şöyledir: *"Müze, toplumun gelişiminin hizmetinde, insanlığın ve çevresinin somut ve somut olmayan mirasını eğitim ve eğlence amacıyla edinen, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, kâr amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur."*² Bu tanımdan anlaşıldığı gibi müzecilik algısı genişletilir ve müze, değerli sanat eserlerinin ve nadir varlıkların depolanıp teşhir edildiği donmuş bir mekân olma algısından, nesne odaklı bir perspektiften ve salt korumacı bir anlayıştan sıyrılmaya başlar.

Objeyi bağlamından koparıp sergileme, kültürel mirasın algılanmasında bir parçalanma yaratır. Bu parçalanmanın önüne geçmek için çağdaş müzecilik anlayışında bütüncül bir bakış açısı hedeflenir. Korumacı ve sadece objeyi tanıtır sergileyen bir müze anlayışından yaşayan müze anlayışına kayılır. Artık nesne odaklı değil, insan odaklı bir felsefe benimsenir. İnsana tepeden bakan ve soğuk bir içerikten sıyrılıp katılımcıyı kucakladıkça, güncele adapte oldukça, sınırlarının ve kalın duvarlarının ötesine taşır

¹ <http://arkeopolis.com/muzeciligini-kisa-tarihi-ve-turk-muzeciliginin-gelisimi/>(Erişim Tarihi:25.06.2021)

²<https://icom.museum/en/news/the-extraordinary-general-conference- postpones-the-vote-on-a-new-museum-definition/> (Erişim Tarihi: 23.02.2021)

sokaklarda halk arasında yaşam bulan somut olmayan kültürel mirasla buluştukça hayat bulur. Kültürü sadece korumak değil aynı zamanda bağlamı içerisinde onu yaşatmak ve sürdürülebilir kılmak da çağdaş müzecilik anlayışının bir gereğidir.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te yapılan 32. Genel Kurul Toplantısı’nda “Dünyada Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni kabul eder. “Sözleşmenin amacı, bütün dünyada yaşatılmakta olan halk bilgisi yaratmaları, bilgi ve sanatsal ifadeleri yaşatmada kullanılacak uluslararası bir çerçeve oluşturmaktır” (Ekici, 57: 2004). Türkiye’nin bu sözleşmeye tam olarak dahil olma süreci, 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanır. “Somut Olmayan Kültürel Miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir.”³ Toplumla buluşma avantajına sahip mekanlar olan müzelerin, somut olmayan kültürel mirasın korunması amacıyla kullanılan gözde mekanlar olarak düşünülmesinin nedeni, somut olmayan kültürel mirasın korunması çabalarına katılımı desteklemek için yeni alanlar yaratabilme avantajına sahip olmalarıdır (Nalcıoğlu, 2018: 134). Bu nedenle çağdaş müzecilik anlayışını benimseyen müzeler, somut olmayan kültürel mirası koruma ve yaşatma yolundaki çalışmalara bünyelerinde yer vermeye başlamışlardır.

Türkiye’de Çağdaş Müzecilik Anlayışına Sahip İyi Örnekler

Türkiye’de mevcut müze sayısı, 2018 yılı sonu itibarıyla 451’dir. Bu müzelerden 200’ü Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlıdır ve 251’i de özel müze statüsündedir.⁴ Türk halk kültürünü korumak, tanıtmak, yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak misyonunu taşıyan “Gazi Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi”, “Yaşayan Müze”, “Ankara SOKÜM Müzesi” ve “Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi” bu anlamda ayrı bir öneme sahip müzelerdir. “Gazi Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi”, 23 Eylül 2005’te Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) tarafından SOKÜM çalışmalarının yapılması amacıyla ziyarete açılmıştır. Türkiye’nin ilk uygulamalı kültür müzesi olan “Yaşayan Müze”, 23 Nisan 2007’de Ankara’nın Beypazarı ilçesinde Sema Demir tarafından kurulmuştur. Ankara SOKÜM Müzesi ise Somut Olmayan Kültürel Miras

³ <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> [Erişim Tarihi: 05.04.2021]

⁴ https://www.wikiwand.com/tr/T%C3%BCrkiye%27deki_m%C3%BCzeler_listesi [Erişim Tarihi:22.03.2021]

değerlerini korumaya ve yaşatmaya yönelik olarak Altındağ Belediyesinin desteği, Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi öğretim üyeleri ve öğrencilerinin çalışmaları sonucunda 2013'te kurulmuştur (Kasapoğlu Akyol, 2015: 199-202). Bu müzelere, 2019 'da "Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi" katılmıştır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) Müdürlüğü tarafından kurulan Müze, tarihi bir konakta ziyaretçilerini ağırlamaktadır.⁵

Bunlarla beraber Türkiye müzeleri içinde çağdaş müzecilik anlayışıyla hareket eden ve halk içinde yaşayan canlı kültürü somut kültürel öğelerle buluşturmayı başarmış pek çok iyi örnek mevcuttur. Bursa Kent Müzesi, Mardin Müzesi, Selçuk Efes Müzesi, Çanakkale Troya Müzesi, Adana Arkeoloji Müzesi, Sivas Arkeoloji Müzesi, Şanlıurfa Müzesi ilk adımda akla gelen örneklerdir.

"Yaşayan kentin yaşayan müzesi" sloganıyla Bursa Kent Müzesi, kentin tarihini, folklorunu ve geleneksel dokusunu arkasına alarak modern müze anlayışına uygun biçimde faaliyetlerini sürdüren bir müzedir. Bursa Kent Müzesinde, çocuklara yönelik eğitici drama faaliyetleri, sokak oyunları şenliği gibi faaliyetler yapılmakta ve böylece kültürü aktarma sürecinde yaparak, yaşayarak, hissettirerek, göstererek öğretme yöntemi gözetilmektedir. Aynı anlayışın devamı olarak ulusal ve uluslararası resim sergilerine ev sahipliği yapan Müze, Bursa kent tarihinden ve sosyal yaşamından çeşitli kesitlerle kentliyi buluşturarak "göç ve empati", "Yaşayan İnsan Hazinesi" gibi güncel temalarla halka yönelik faaliyetlere kucak açar.⁶ Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin on dördüncü maddesi olan "Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitenin Güçlendirilmesi" maddesinin kapsadığı biçimde bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak ve somut olmayan kültürel mirasın korunması amacıyla hareket eder. Müze, tanıtım sitesinde yer alan "eğitim" başlığı altında şunlara yer verir:

*"Müzeler günümüzde eski eserlerin toplanmasına, muhafaza edilmesine ve sergilenmesine değil toplumsal belleğin bir tanığı olarak eğitim, çalışma ve haz amacıyla topluma ve toplumun gelişimine hizmet etmektedir. Bu bağlamda durağan, mekâna dayalı klasik müzecilik anlayışı yerini yaşantılardan yola çıkan çağdaş müzecilik anlayışına bırakmıştır. Artık müzeye maruz kalınmamakta, müze yaşanmaktadır."*⁷

⁵ <https://mirasmuzesi.nevsehir.edu.tr/> (Erişim Tarihi:25.06.2021)

⁶ <http://www.bursakentmuzesi.com/> (Erişim Tarihi: 05.05.2020)

⁷ <http://www.bursakentmuzesi.com/egitim-calismalari/>. (Erişim Tarihi:05.05.2020)

Bu anlamda öncü bir müze örneği olan bir başka müze, Türkiye'nin çok kültürlü dokusu ve etnik zenginliği ile bilinen ili Mardin'de bulunan Mardin Müzesidir. Müze, “Müzeler bellektir, müzeler kültürdür, müzeler yaşamı değiştirebilir, her şey bir hikâyedir.”⁸ anlayışıyla bulunduğu yerde klasik bir statiklikten sıyrılıp kente sihirli dokunuşlar yapan bir dinamizme doğru yürümüştür. Bu bağlamda geleneksel dokuyu mutfaktan müziğe, ritüelden el sanatlarına kadar kapsayan müze, halk kültürünü içine almıştır. Müzenin birçok faaliyeti içinde sözü edilmeden geçilemeyecek bazı faaliyetleri şunlardır:

Yörenin geleneksel müzisyenlerinden oluşan Reyhanî Müzik Ekibi tarafından “Leyli Gecesi Eğlenceleri” etkinliklerinde, Mardin ezgilerinin beş dilde (Arapça, Ermenice, Türkçe, Kürtçe, Süryanice) icra edilmesi; Mardinli kadınların katılımıyla yapılan gastronomi ve mutfak sanatı atölyeleri ve kentin geleneksel yemeklerinin sunulduğu nezih bir mekan haline gelen Leyli Müze Mutfak'ın kurulup işletilmesi; çocuklara yönelik olarak kurulan ve dokunarak, yaşayarak, yaparak öğrenmeyi odağına alan bir arkeopark alanı; nesne odaklı eğitimden özne odaklı eğitime doğru evrilen çağdaş bir eğitim anlayışıyla kazı, kök boya, baskı, sikke, ebru, kukla yapımı gibi faaliyetler içeren ve yine çocuklara yönelik yaz okulu alanı oluşturulması; Türkiye'nin farklı yerlerinden pek çok masalcıyı ve sanatçıyı halkla bir araya getiren Geleneksel Mardin Masalcıları Buluşması etkinlikleri önemlidir.

Sloganı “Bir müzeden daha fazlası” olan Mardin Müzesi, sosyal medyayı aktif şekilde kullanan ve böylece faaliyetlerini sanal dünyada görünür kılan bir açılım sağlamıştır. Popüler paylaşım ağlarından olan Facebook'ta müzenin fan sayfasının yaklaşık 13000 takipçisi vardır.⁹ Bu paylaşım ağı kullanılarak Mardin'in zengin etnik yapısı gözetilerek halka yönelik kutlama ve bayram mesajları paylaşılmıştır.¹⁰ Bu tutumuyla Müze, Somut Olmayan Kültürel Mirası kucaklayarak demokratik müze anlayışıyla kentin çok kültürlülüğünün bir zenginlik olduğunu gösterir. Bu çizgi, ICOM'un çağdaş müzecilik anlayışına paraleldir. ICOM, çağdaş müzecilik anlayışını şöyle açıklar:

“Müzeler geçmiş ve gelecek konusunda eleştirel diyalog için demokratik, kapsayıcı ve çok sesli alanlardır. Günümüzün çatışmalarını ve zorluklarını kabul edip ele alarak, eserleri ve örnekleri toplum için güvenle saklıyorlar, gelecek nesiller için

⁸<https://www.oglaklarakitaplar.com/2017/04/muzeler-yasamlari-degistirebilir-mardin-muze-muduru-nihat-erdogan/>

⁹ facebook.com/mardinmuzesi/ (Erişim Tarihi: 09.11. 2019).

¹⁰ facebook.com/mardinmuzesi/videos/2237347416352890, (Erişim Tarihi:09.11. 2019).

çeşitli anıları koruyorlar ve tüm insanlar için eşit haklar ve mirasa eşit erişimi garanti ediyorlar.”¹¹

Müzelerin, dezavantajlı kimselerin müzeye erişilebilirliğini gözetmesi müzecilik anlayışının ciddi bir parçasıdır. Bu anlamda, Selçuk Efes Müzesinin, antik bir dükkânı restore ederek görme engellilerin gezebileceği bir müze haline getirmiş olması, çağdaş bir müzecilik anlayışının uzantısıdır. Müze, çevre sakinlerinin kitap okuyabilmesi için özel bir alan hazırlamış ve böylece sadece değerli nesnelere teşhir amaçlı değil, soluyan bir mekân olarak halka açılmıştır.¹²

Troya Müzesi, modern müzecilik anlayışına uygun, çevreci, estetik ve bütüncül mimarisiyle dünya tarih ve edebiyatında bilinen bir mekân olmasından gelen özgüvenle müzecilik anlayışını sürdürülebilir turizm ayağıyla genişletmiş ve hem yörenin beşerî, kültürel ve tarihi değerlerine sahip çıkmış hem de sürdürülebilir bir ekonomik kaynak yaratma yolunda yapılanmıştır. “Sürdürülebilir turizm hareketini yalnız sahip olunan kültürel, doğal, tarihsel ve beşerî değerler ile sağlamak mümkün değildir. Sahip olunan değerlerin yanı sıra turisti etki altına alacak, ilgili bölgeye seyahat etmesini teşvik edecek nedenlerin oluşturulması, günümüz rekabet koşullarında büyük öneme sahiptir.”¹³ Böylece sürekli bir kültürel faaliyet alanı olarak somut olamayan kültürel mirası kucaklayabilmiştir.

Adana Arkeoloji Müzesi ve Sivas Arkeoloji Müzesi’nin çocuklara yönelik eğitim çalışmalarına ev sahipliği yapması, Şanlıurfa Müzesi’nin ve İzmir Efes Müzesinin müzik etkinlikleri de bu bağlamda önemlidir. Görülmektedir ki çağdaş müzecilik anlayışında somut kültürel değerler ile somut olmayan kültürel miras arasındaki mesafeler azaltılmış, bu iki kavram müzeler bünyesinde birbirini tamamlayıp destekleyecek bir biçimde yan yana gelmeye başlamıştır.

Türkiye’nin En Genç Müzesi: Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi

Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, 25 Aralık 2020 tarihinde ziyaretçilere açıldı. Müze binası olarak kentteki başlıca tarihi yapı olan askeri kışla kullanıldı. Alman mimarisi örnek alınarak Alman ve Avusturyalı mimarlar tarafından 1935 yılında yapılmaya başlanan askeri kışla, 1937 yılında tamamlandı. Kuzey cephesi üç katlı, diğer cepheleri iki katlı olan ve

¹¹ <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> (Erişim Tarihi: 23.02.2021)

¹² <https://izmir.ktb.gov.tr > TR-77103 > selcuk-efes-muzesi> (Erişim Tarihi: 01.04.2021)

¹³ <http://www.troya2018.com/neden-troya-yili.php> (Erişim Tarihi: 03.10.2021)

tüm cephelerinin ortak bir avluya baktığı kare formlu bina, 1949 yılına kadar askeri kışla, bu tarihten 1990'lara kadar memur lojmanları olarak kullanıldı (Ulaşoğlu-Öncel, 2018: 6). 2000'li yıllardan itibaren üzerinde çok söz söylenen kışla binasının bir kent müzesine dönüştürülmesi kararı, 2014'te ili ziyaret eden dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından açıklandı. Müze çalışmalarının başlatıldığı 2015 yılına kadar yaklaşık 65 aileye ev sahipliği yapan kışla, 2015'te Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne Tunceli/Dersim müzesi olarak kullanılması amacıyla tahsis edilen bina, restore edildi. Bu amaçla 2015 yılında oluşturulan Müze Danışma Kurulu, müzenin anlatıya kendinden, yani ilin tarihinin en kritik zamanlarının mekânsal tanığı olan kışlanın hikâyesinden başlaması gerektiğini toplumsal ve bu coğrafyanın etnografik, arkeolojik ve inançsal kültür ve geçmişinin resmedilmesiyle ilerlemesi gerektiğini savladı (Aslan, 2021).

Müzedeki teşhir edilen arkeolojik buluntulara ve etnografik malzemeye bakıldığında, ardında ciddi bir emek, çaba, özveri ve çeşitli tartışmalar bırakarak 25 Aralık 2020'de ziyaretçileriyle buluşan müzede 700 eser sergilenmektedir. Orta avluda 1960'lı yılların sonuna kadar yapımı süren ve mezar taşı olarak kullanılan koç, koyun, at biçimli mezar taşlarından örnekler sunarak teşhire başlayan müze, arkeolojik buluntular ve tarihi eserlerin yanında inanca, (balmumu heykellerin temsil ettiği Alevi- Bektaşilerin dini ritüeli tasvir eden balmumu heykeller) geleneksel yaşam içinde kullanılan günlük araç gereçlere, kadın ve erkek giyim- kuşamına el dokumaları vb. etnografik malzemeye de yer verir.

Müze, beş bölümden oluşur. "İlk Çağlardan Osmanlı'ya" adlı bölümde paleolitik dönemden başlayıp İslami döneme uzanan buluntulara ve bu dönemlerle ilgili posterlere yer verilir. Pulur Sakyol Höyüğünde Keban Projesi kapsamında R. Whallon ve Sönmez Kantman başkanlığında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda 1968-1970 yılları arasında Hamid Zübeyr Koşay başkanlığında kurtarma amaçlı kazı çalışmaları yapılmıştır¹⁴. Bu kazı çalışmaları esnasında pek çok farklı buluntuyla beraber İlk Tunç çağına ait olduğu düşünülen oturmuş insan bedeni biçiminde tasvir edilmiş kilden yapılmış kutsal ocaklar/tapınaklar bulunmuştur. Müzede yer alan ilgili posterde verilen bilgiye göre bu ocaklar/tapınaklardan, Pulur Sakyol insanların bereket tanrıçası ve eşine taptığı anlaşılmaktadır.

"Sikke/ Paranın tarihi" adlı bölümde, yörede hüküm sürmüş çeşitli medeniyetlerden kalan tarihi paralar sergilenmektedir. "Tunceli'de Yaşam" adlı üçüncü kısım, ildeki etnografik değerlere ve geleneksel üretim biçimlerine yer verir. Dokuma, geleneksel tarım ve

¹⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Pulur/_/Sakyol_H%C3%B6y%C3%BCk (Erişim Tarihi: 27.06.2021)

hayvancılıkta kullanılan alet ve eşyalar, geçmişten beri yörenin ekonomik faaliyetlerinden biri olan arıcılık ile ilgili temsiller bu kısımda yer alır.

Türkiye’de ilk kez devlet müzesi bünyesinde yer verilen Alevilik inancı ile ilgili hazırlanan bölüm üzerinde ayrıca durmak gerekir. “İnanç” başlığını taşıyan bu dördüncü kısımda cem töreni balmumu heykeller aracılığıyla canlandırılmıştır. Semah dönen kadın ve erkekler, töreni yürüten Dede ve zâkir, bu heykeller aracılığıyla temsil bulmuş haldedir. Müze Müdürü Kenan Öncel, "Alevi cemi ve semah töreni anının, Pülümür ilçesindeki tarihi Pir Sultan Abdal cem evinin birebir örnek alınarak yapıldığını ifade etmiştir¹⁵. Balmumu heykel aracılığıyla anlatılan bir başka gelenek, yörede yaygın bir ibadet biçimi olan yüzünü güneşe dönerek dua etme ritüelidir. Geleneksel bir yöre kadını temsil eden heykel, yüzünü güneşe dönüp dua eder vaziyette tasvir edilmiştir.

İnanç sistemi ile ilgili bilgiler, İngilizce ve Türkçe olarak hazırlanmış posterlerle anlatılmış, bu posterlerde dualar ve deyişlere yer verilmiştir. Cem töreninin sembol dili bu posterlerde verilen bilgilerle açıklanmış ve cem töreninin omurgasını oluşturan “on iki hizmet” hakkında hem sözlü hem görsel olarak açıklayıcı metinlere yer verilmiştir. Aynı yöntemle mürşit, pir, rehber kavramları açıklanmış ve yörenin inanç/ibadet merkezleri olan Düzgün Baba, Munzur Baba, Seyyid Büklü Dede, Derviş Beyaz ziyaretleri tanıtılmıştır. Derviş Cemal Ocağı, Ağuçan Ocağı, Kureyşan Ocağı, Sarı Saltık Ocağı, Çoban Baba Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Şih Delil Berhucan Ocağı hakkındaki bilgiler ve bu ocaklara ait tarihi şecereler de aynı yöntemle görsele dökülmüş, Dersim aşiretleri ve bu aşiretlerin yaygın olarak yaşadıkları köyler bir poster harita aracılığıyla ziyaretçilerin ilgisine sunulmuştur. Bu görsel malzemeye, T.C. Kültür Bakanlığı tarafından yörenin inanç sistemini, inanç merkezlerini oluşturan kutsal ziyaret mekanlarını anlatan belgeseller eşlik eder.

“Sosyal ve Siyasi Tarih” adını taşıyan beşinci kısımda Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemine ait belgeler sergilenmektedir. Arşiv belgeleri, dönemin basın dünyasından çeşitli örnekler, resmi yazışma örnekleri, yöredeki tarihi kale, kilise ve camilerle ilgili maket ve posterler bu kısımda yer alır.

Müze binası, kent merkezinde bulunması dolayısıyla ulaşılabilirlik ve kolaylıkla halkla temas edebilme açısından fiziksel bir avantaja sahiptir. Müze, yerli ve yabancı ziyaretçilere açık bir mekandır. Bu durumda kenti gezmeye gelmiş bir turist ile müze binasının hemen yanında yaşayan kentlinin müzeden beklentileri farklıdır. Kent insanı için müzeyi ölü nesnelere

¹⁵<https://halktv.com.tr/gundem/turkiyede-alevilik-inanci-kulturu-rituelleri-ilk-kez-bir-muzede-sergilenmeye-basl-462007h> (Erişim Tarihi:27.06.2021)

dünyası olmanın ötesinde bir mekâna dönüştürebilmek için Tunceli'nin somut olmayan kültürel mirasını müze ile buluşturmanın yolları aranmalıdır. Çünkü, “Bilginin mekân ile kurduğu ilişki özelinde ölümsüzleşmesi bellek içeriğinin olduğu gibi korunduğu anlamına gelmez” (Demir, 2012: 186). Kültürel belleğin hâlihazırdaki işlevini, biçimlenişini ve toplum yaşamında karşılık bulma halini gözetmek gerekir.

Müze'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası kent kültürünün önemli bir parçası olarak desteklemesi ve yaşatabilmesi için bazı öneriler:

2003'da Paris'te kabul edilen ve 2006'da Türkiye'nin taraf olarak katıldığı SOKÜM Sözleşmesi'nde, somut olmayan kültürel mirasın belirdiği alanlar olarak “Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar”, “gösteri sanatları”, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler”, “doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar”, “el sanatları geleneği” olmak üzere beş alan gösterilir.¹⁶ Bu alanların her biri için müzede yapılabilecek çalışmalar vardır. Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinin insanlara gösterdiği her etnografik nesne üzerine halkın da anlatacağı çok şey vardır. Etnografik müzeler, diyalojik yaklaşımın hâkim olduğu müzelerdir (B. Fromm, 2016: 94). Barındırdığı etnografik yön nedeniyle Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinin de bu noktayı yakalaması önemlidir. Müze'nin somut olmayan kültürel mirası kent kültürünün önemli bir parçası olarak desteklemesi ve yaşatabilmesi için yapılabilecek bazı faaliyetler şunlar olabilir:

a- Müze, hikâye anlatmaya kendi tarihinden başlamalıdır. Bu tarih, 1937'de yapımı tamamlanış bir kışla binasıyla, kışla işleviyle başlar. Çünkü kışla binası, halkın öyküsünün ve tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. David Flaming (2001: 29), “görünmeyenin, yoksulun, sıradan olanın öyküsüne gereken ağırlığı vererek zengin ve nüfuzlu olanın geleneksel öyküsünü anlatmaya bir son vermemiz gerektiğini kabul etmeliyiz.” diyerek müzecilik anlayışını değerli nesnelere yığınını sergilemenin çok dışında bir alana çeker ve kentin gerçek deneyimini sunabilmenin yolunun anahtar temalardan biri olarak yoksulun ve sıradanın hikayesinin işlenmesinden geçtiğini söyler. Şu anda müze haline getirilmiş olan kışla binasında 1949'dan 2014'e kadar aileler ikamet etmiştir. Özellikle doksanlı yıllardan itibaren binada barınan aileler, dar gelirli aileler olmuştur. Bu ailelerin çoğunun geleneksel kültürü muhafaza eden ve anlatı belleğini koruyan aileler olduğu düşünüldüğünde bir zamanlar orayı

¹⁶ <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (Erişim Tarihi: 02.03.2021)

ev olarak kullanmış ve sözlü anlatının lezzetini verebilme yeteneğine sahip insanlara kendi hikâyelerini anlatmaları için zemin hazırlanmalıdır. Bu anlatmalar zinciri, kentin farklı kesimlerinden insanları kapsayacak şekilde genişletilebilir.

b- Hikâyesini müzede paylaşabilecek bir başka kesim de 1970'lerden itibaren Avrupa'ya, özellikle Almanya'ya göç eden ve halk arasında "Almancı" olarak isimlendirilen birinci kuşak işçilerdir. Özellikle ilk kuşak işçilerin yurda kısa dönüşleri sırasında getirdikleri kameralar ve fotoğraf makinalarıyla kente dair fotoğraf ve video kayıtları aldıkları düşünüldüğünde, bu kayıtların toplanıp kent belleği oluşturmada materyal olarak kullanılması önemlidir.

c- Müze, toplumsal uygulamalar ritüeller ve şölenler için de bir mekân olabilir. Yöreyle ait "varvara", "simsime" gibi halk oyunlarının hikâyelerini bilerek bu oyunları oynayan icracılara hem gösteri hem de anlatı için zemin hazırlanabilir.

d- Eski yılın uğurlanmasını ve yeni yılın karşılamasını teatral bir sembolik dille anlatan geleneksel bir mevsimsel döngü ritüeli olan Gağand, müzenin halka bulunduğu bir etkinlik olabilir. Geleneğin sembolik diline dair çözümlenmeler ve söyleşiler yapıp anılar anlatılabilir.

e- Alevi nüfusunun yoğun olduğu kentte, Muharrem orucu sonrasında aşure pişirip dağıtma etkinliği düzenlenebilir. İlde tören ekmeği olarak yapılan ve dağıtılan niyaz ekmeği (göme), çeşitli geleneksel törenler vesilesiyle (Hızır oruçları, Kara Çarşamba, Heftemal) Tunceli kadınlarının da katkılarıyla müze bünyesinde yapıp dağıtılabilir.

f- Alevi-Bektaşî ritüeli olan Semah'ta bir enstrümandan çok daha fazla bir anlam sahası olan saz/bağlamanın yapımı ve icra bilgisinin aktarımı için ev sahipliği yapabilir.

g- Çağdaş müzecilik anlayışının önemli bir ayağını da eğitimi destekleme, eğitimi okulun dışında da sürdürülebilir kılma oluşturur. Müze pedagojisi hizmetleri, farklı yaş gruplarının ve yerli halkın müzeye çekilmesi konusunda önemli bir etkidir (Paykoç- Baykal, 1999: 111). Müze bünyesinde masal anlatma, oya, dokuma, halk oyunları, el sanatları gibi çocuklara yönelik atölyeler düzenlenebilir. Gönüllü masal anlatıcıları ile öğrenciler, müze kapsamında belirli zaman dilimlerde buluşturulabilir.

h- Tunceli kadınlarının desteğiyle kök boya teknikleri ve dokuma sanatına yönelik atölyeler düzenlenebilir.

ı- Son ustalarını yaklaşık elli yıl önce kaybetmiş olan ve mezar taşı olarak kullanılan koç, koyun ve at şekilli heykellerin geleneksel biçimiyle yeniden yapılmaya başlaması ile ilgili bir çaba başlatılabilir. Böyle bir çaba, mezar taşlarının bağlamlarından koparılarak müze

bahçesinde sergilenmesinden çok daha işlevsel ve kültürel mirasa değer veren bir çaba olacaktır.

i- İlde çeşitli el sanatları, saz/bağlama yapımı ve çömlek yapımı alanlarında yetkin ustalar bulunduğu düşünüldüğünde, kentte “Yaşayan İnsan Hazinesi” kapsamına alınabilecek değerler, müze ile iş birliği halinde araştırılabilir. UNESCO bünyesinde yürütülen “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Sistemlerini Kurma Yönergesi”nde bu kavram, “somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarının icra edilmesi ve yeniden yaratılması için gerekli olan bilgi ve becerilere yüksek derecede haiz olan kişileri” ifade etmek için kullanılır (Kasapoğlu Akyol, 2013: 83). Bu şekilde somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları tespit edilebilir ve zaman içerisinde, sahip oldukları birikimi usta-çırak ilişkisi ile sonraki kuşağa aktarmaları sağlanabilir.

j- Kentin kültür tarihini arşivlemeye yönelik sözlü tarih çalışmaları hali hazırda araştırmacılar tarafından sürdürülmektedir. Yeterli demokratik ortam ve güven sağlandığında Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi bu araştırmalara destek verebilir ve kent belleğini kaydetmek üzere bir arşiv oluşturabilir.

k- Taş, tahta, çubuk gibi doğal malzemelerle oynan geleneksel çocuk oyunlarının yeni nesle tanıtılıp aktarılabilmesi için bir festival düzenlenebilir.

l- Endemik bitki türleri açısından ciddi bir zenginliğe sahip olan yörede yakın zamana kadar aktif bir halk hekimliği geleneği olduğu bilinmektedir. Etnobotanik bilgi ve halk hekimliği uygulamaları, somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak korunmalı, derlenmeli ve kültürün değerli bir parçası olarak hak ettiği değeri görmelidir.

Yukarıdaki fikirler, Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinin “yaşayan müze” olabilmesi için dikkate alınabilecek birkaç öneriden ibarettir. Bunlardan çok daha fazlasını hedefleyebilecek bir potansiyel, ilin kendi dinamikleri içerisinde mevcuttur. İldeki Sivil Toplum Kuruluşları, Sendikalar, Tunceli Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tunceli Belediyesi, Munzur Üniversitesi, Tunceli Milli Eğitim Müdürlüğü ve ilde bulunan çeşitli kültür ve sanat yapılanmaları gibi kurum ve kuruluşların müze ile iş birliği yapması önemlidir.

Sonuç

Halka ulaşabilme avantajına sahip olan müzeler, modern müzecilik anlayışının gelişmesiyle birlikte ziyaretçilerin maruz kaldığı donmuş bir objeler sergisi olmanın ötesine

taşarak yaşayan, nefes alan, geleneğin ve somut olmayan kültürel mirasın nabzını tutabilen mekanlar haline dönüşmüştür. Türkiye’deki müzelerde bu anlamda örnek tutumlar her geçen gün artmaktadır.

Tunceli, sosyokültürel yapısı itibarıyla özgün yönlere sahiptir. 25 Aralık 2020 itibarıyla ziyaretçileriyle buluşan Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, yüzey araştırmaları ve kazıları sonucunda elde edilen tarihi buluntuları ve kent tarihini ziyaretçilerle buluşturmanın yanında kültürel belleğe ve geleneğe ev sahipliği yapacağına dair önemli iddialara sahiptir. Bu bağlamda etnografik malzeme ve inanç yapısıyla ilgili materyalleri bünyesine almıştır. Müze, modern yaşam biçiminin her geçen gün daha fazla erittiği geleneksel yaşamı ve halk kültürünü derlemek, hatırlatmak, yaşatmak, tanıtmak ve böylece kültürel belleğe ev sahipliği yapmak için ideal bir mekândır.

Kaynakça

- Aslan, Ş. (2021). “Dersim Kışlasından Tunceli Müzesine: Bir mekânın Toplumsal Öyküsü”, *Birgün Gazetesi*, 13.01.2021.
- B. Fromm, Anette (2016). “Ethnographic Museums and Intangible Cultural Heritage Return to Our Roots”, *Journal of Marine and Island Cultures* (5), 89–94.
- Baki Nalcıoğlu, Z. S. (2018). “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Müze: Yaklaşımlar, Uygulama Örnekleri, Risk Alanları”. *Milli Folklor* S .130, ss.131-139.
- Demir, Sema (2012). “Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri”, *Milli Folklor*, S.195, ss.184-193.
- Ekici, Metin (2004). “Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı ve Nasıl Müzelenmeli: Sorunlar, Çözümler ve Ülkemizden Örnekler”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*, Ankara, GÜ THBMER Yayınları, ss.57-67.
- Fleming, David (2001). “Kentler, Müzeler ve Toplum”, *Kent, Toplum, Müze Deneyimler-Katkılar*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Kasapoğlu Akyol, Pınar (2013) “Türkiye’nin Yaşayan İnsan Hazinesi Programı”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*, Ankara: Grafiker.
- Kasapoğlu Akyol, Pınar (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras (Soküm) Ve Eğitim: Halk Kültürü Dersi Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Paykoç, F. ve Baykal, S., (1999). Müze Pedagojisi: Kültür, İletişim ve Aktif Öğrenme Ortamı Olarak Müzelerin Etkinliğine İlişkin Bir Çalışma Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme (Bildiri, 9-11 Aralık), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ulaşoğlu, İsmet Hakan-Öncel, Kenan (2018). Küllerinden Yeniden Doğan Bir Tarih: Tunceli/Dersim Müzesi, *Aktüel Arkeoloji*, Aralık, S.66, ss.6-10.

İnternet Kaynakları

<http://arkeopolis.com/muzecilig-in-kisa-tarihi-ve-turk-muzecilig-inin-gelisimi/> (25.06.2021)

<https://icom.museum/en/news/the-extraordinary-general-conference- postpones-the-vote-on-a-new-museum-definition/> (23.02.2021)

<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> (05.04.2021)

https://www.wikiwand.com/tr/T%C3%BCrkiye%27deki_m%C3%BCzeler_listesi (22.03.202)

<https://mirasmuzesi.nevsehir.edu.tr/> (25.06.2021)

<http://www.bursakentmuzesi.com/> (05.05.2020)

<http://www.bursakentmuzesi.com/egitim-calismalari/> (05.05.2020)

<facebook.com/mardinmuzesi/> (09.11. 2019).

<https://izmir.ktb.gov.tr > TR-77103 > selcuk-efes-muzesi> (01.04.2021)

<http://www.troya2018.com/neden-troya-yili.php> (03.10.2021)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Pulur / Sakyol_H%C3%B6y%C3%BCk (27.06.2021)

<https://halktv.com.tr/gundem/turkiyede-alevilik-inanci-kulturu-rituelleri-ilk-kez-bir-muzede-sergilenmeye-basl-462007h> (25.06.2021)

<https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (02.03.2021)

<https://www.oglaklarakitaplar.com/2017/04/muzeler-yasamlari-degistirebilir-mardin-muze-muduru-nihat-erdogan/> (28.06.2021)

Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Pulur Sakyol Höyüğünde bulunan ilk tunç çağına ait kutsal ocak.

Fotoğraf 2: Cem töreninin balmumu heykeller aracılığıyla canlandırılması.

Fotoğraf 3: Müze avlusunda sergilenen koç, koyun ve at biçimli mezar taşlarından iki örnek.